

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, доцента **Собко Ольги Миколаївни** на дисертаційну роботу **Коломієць Тетяни Вікторівни** на тему: **«Механізм управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектору економіки»**, подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

Актуальність теми дисертаційної роботи

Актуальність здійсненого Коломієць Тетяною Вікторівною дослідження проблем модернізації напрямів розвитку аграрного сектора вітчизняної економіки в умовах наростання темпів інтелектуалізації праці, діджиталізації і цифровізації виробничо-комерційних процесів, екологізації економічної діяльності є очевидною у зв'язку з посиленням впливу інтелектуального капіталу в усіх сферах функціонування аграрних підприємств. Саме розвиток інтелектуального капіталу створює передумови для економічного зростання на мікрорівні, інтелектуалізації й екологізації агровиробництва, посилення здатності підприємств аграрного сектора національної економіки до розробки та використання ресурсів інтелектуального походження.

Для суб'єктів господарювання українського аграрного сектора актуальними є питання їхнього входження на міжнародні ринки, як з традиційною, так і органічною продукцією. Це вимагає запровадження інноваційних моделей ведення бізнесу, базованих на інтелектуалізації праці, що й обумовлює пошук напрямів удосконалення механізму управління інтелектуальним капіталом агропідприємств, розширення меж застосування сучасних систем управління якістю і безпечністю продукції міжсекторної співпраці тощо. Все це зумовлює необхідність побудови нової парадигми управління інтелектуальним капіталом аграрних підприємств з метою виявлення резервів економічного зростання за рахунок інтелектуалізації доданої вартості, розширення наявних і пошуку нових ринкових сегментів, підвищення лояльності клієнтів тощо. Власне це є практично безальтернативною умовою забезпечення гармонійного розвитку вітчизняних підприємств аграрного сектора економіки в умовах загострення продовольчих криз, негативних кліматичних змін і появи пандемій світового масштабу.

Незважаючи на наявність достатньо ґрунтовних досліджень сутності інтелектуального капіталу, виявлення інтелектуальної складової в управлінні підприємствами, ідентифікації впливу інтелектуального капіталу на конкурентоспроможність, залишаються актуальними подальші наукові

дослідження теоретико-методичних аспектів проблеми новелізації механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектора економіки з урахуванням сучасних викликів і завдань.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень Вінницького національного аграрного університету за темами: «Управління розвитком економічних систем в умовах міжнародної конвергенції аграрного бізнесу» (номер державної реєстрації 0117U004204), «Фінансовий механізм в системі економічних векторів розвитку України» (номер державної реєстрації 0119U103339), «Формування інноваційної компетентності майбутніх аграріїв в умовах Всеукраїнського науково-навчального консорціуму» (номер державної реєстрації 0117U003960), в межах яких автором розроблено теоретико-методичні положення та практичні рекомендації щодо покращення напрямів формування механізму управління інтелектуальним капіталом аграрних підприємств в контексті активізації інноваційної діяльності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

У дисертаційній роботі з достатнім ступенем обґрунтованості викладені наукові положення, висновки та практичні рекомендації. Вони базуються на широкому спектрі використаних сучасних методів дослідження, зокрема, узагальнення, проблемно-орієнтованого та інституціонального, системного та статистичного аналізу, економіко-математичного моделювання та прогнозування, графічного, абстрактно-логічного та інших методів.

Наукові результати, одержані автором, ґрунтуються на критичному аналізі значної кількості літературних джерел (276 найменувань).

Коректність посилань на літературні джерела у дисертаційній роботі дозволяє відокремити власні наукові здобутки автора від наукових напрацювань інших науковців. Автором дослідження опрацьовано значний масив різноманітних статистичних даних діяльності досліджуваних підприємств, що дозволило з високим ступенем достовірності побудувати математичні моделі та обґрунтувати висновки.

У *першому розділі* авторкою на основі аналізу напрацювань вітчизняних та зарубіжних науковців уточнено поняття інтелектуального капіталу як сукупність інтелектуальних ресурсів, втілених у людських знаннях, здібностях, навичках, а також інтелектуальних продуктів (як власних, так і придбаних), які в процесі включення до господарського обороту створюють додаткову вартість і надають конкурентні переваги (с. 53). Дисертанткою застосовано ретроспективний підхід при вивченні теорії інтелектуального капіталу (с. 26–54), обґрунтовано необхідність врахування впливу інтелектуального капіталу на діяльність сучасних підприємств, досліджено та

систематизовано його функції (с. 54,55). Здобувачем проведено порівняльний аналіз понять «інтелектуальний капітал», «нематеріальні активи» та «гудвіл» (с. 46–51), що дозволило уточнити понятійно-категорійний апарат теорії інтелектуального капіталу; проаналізовано інституційну складову функціонування інтелектуального капіталу підприємства (с.67), удосконалено механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства (с.70-72). Запропоновано уточнення понять «інтелектуальний капітал підприємств» (с. 53) та «управління інтелектуальним капіталом» (с. 68).

Другий розділ роботи присвячено аналітичній оцінці розвитку аграрної галузі (с. 107–115, 121-124), її інноваційності (с. 118–120, 125-132) та вивченню рівня інтелектуального капіталу досліджених аграрних суб'єктів господарювання (с.133). За допомогою використання методики VAIC (с. 135) проведено оцінювання стану і динаміки інтелектуального капіталу низки агропідприємств (с. 133–138), а також окремих його складових (с. 136–138; 146, 147, 156-159), аналіз структурного капіталу (с.155). Побудовано циклограму оцінювання інтелектуального капіталу досліджених агропідприємств (с. 168).

У третьому розділі дисертанткою аргументовано напрями новелізації механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектора економіки на основі встановлення залежностей між показниками рентабельності активів та коефіцієнтом доданої вартості (с. 178–183), що дозволило виявити резерви підвищення ефективності господарювання та покращити процеси планування і прогнозування.

Запропоновано модель механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектора, побудовану в межах концепції інноваційно-орієнтованого розвитку (с. 30–43). На основі проведеного таксономічного аналізу рівня інтелектуального капіталу запропоновано в формування стратегій управління (с. 186-190) та алгоритм формування стратегій управління інтелектуальним капіталом на основі сценарного підходу (с.192).

У роботі доведено доцільність створення консорціуму для покращення взаємодії між суб'єктами економічних відносин в процесі створення і застосування інтелектуального капіталу, стимулювання трансферу знань (с. 189, 232, 233,).

Достовірність результатів дослідження

На основі вивчення змісту дисертації, автореферату та публікацій Коломієць Т. В. можна стверджувати про достатній рівень достовірності основних положень і висновків дисертації.

Дисертаційна робота написана за логічним планом, підпорядкованим досягненню поставленої мети та виконанню завдань дослідження. Результати наукових досліджень свідчать про вирішення автором поставлених у дисертації завдань, досягнення визначеної мети роботи.

Достовірність представлених у дисертації теоретичних положень і практичних висновків підтверджується опрацьованим значним масивом праць вітчизняних і зарубіжних науковців, даних органів статистики, звітів суб'єктів господарювання тощо.

Використання широкого спектру загальнонаукових та специфічних методів дослідження (узагальнення, проблемно-орієнтованого та інституціонального, системного та статистичного аналізу, економіко-математичного моделювання та прогнозування, графічного, абстрактно-логічного) також підтверджує достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у роботі.

Результати дослідження є достатньо обґрунтованими з огляду на їхній теоретичний рівень, використання інформаційної бази, а також тому, що вони:

1) пройшли апробацію шляхом оприлюднення на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях; це знайшло відображення у 14 публікаціях апробаційного характеру (матеріали та тези доповідей);

2) опубліковані у 30 наукових роботах, у тому числі 2 колективних монографіях, 14 статей у фахових виданнях, з яких 2 – у зарубіжних наукових виданнях;

3) використані у практичній роботі вітчизняних суб'єктів господарювання, регіональних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування при розробці регіональних Програм розвитку, а також використані у навчальному процесі Вінницького національного аграрного університету, що підтверджено відповідними довідками про впровадження.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Визначені у вступі дисертаційної роботи та її авторефераті положення наукової новизни повно відображають одержані наукові результати, які полягають у такому:

- розроблено теоретико-методичні засади формування механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектору економіки на основі поєднання інтегрального та структурного підходів, спрямовані на підвищення ефективності управління розвитком інтелектуального капіталу, що забезпечує досягнення синергетичного ефекту;
- збагачено категорійно-понятійний апарат через уточнення понять: «інтелектуальний капітал підприємств аграрного сектору економіки охоплює сукупність інтелектуальних ресурсів, які в результаті протікання виробничо-комерційних процесів забезпечують створення матеріальних і нематеріальних благ, генерують вищу додану вартість і посилюють конкурентні переваги» та «управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектору, що передбачає сукупність дій, спрямованих на створення, планування, організацію і контроль за інтелектуальними ресурсами для підвищення ефективності їх використання та отримання соціально-економічної вигоди»,

що дало змогу розширити термінологічне поле в теорії інтелектуального капіталу за сутністю, змістом і кінцевим результатом;

- удосконалено інструментарій оцінювання інтелектуального капіталу аграрних підприємств, який, на відміну від існуючих, базовано на імплементації елементів стратегічного управління та застосуванні методу визначення коефіцієнта доданої вартості, створеної інтелектуальним капіталом (VAIC), що розширило застосування таксономічного аналізу рівня інтелектуального капіталу в межах площини формування стратегій управління та дало змогу покращити вибір оптимальної стратегії управління в межах концепції життєвого циклу;

- розроблено концептуальну схему дворівневої оцінки інтелектуального капіталу підприємств аграрного сектору, яка на відміну від існуючих поєднує систему оцінних індикаторів людського, інтерфейсного та структурного елементів, що дозволяє визначити рівень розвитку окремих складових інтелектуального капіталу підприємства аграрного сектору;

- розширено наукові підходи до систематизації організаційно-економічних принципів формування та накопичення інтелектуального капіталу в аграрному секторі, які на відміну від існуючих, охоплюють процеси конвергенції розвитку систем аграрної освіти, науки та підприємництва, що дало змогу посилити вплив міжсекторної співпраці та якісно покращити наукову складову формування інтелектуального капіталу підприємств аграрного сектору;

- обґрунтовано теоретико-методичні та практичні засади формування вітчизняної аграрної інноваційної системи, які, на відміну від існуючих передбачають створення консорціуму на основі поєднання навчальних, наукових та виробничих потужностей, що дало змогу стимулювати процеси трансферу знань і нових технологій безпосередньо у виробництво.

Практична значимість дослідження для науки і практики, впровадження наукових результатів, напрями їх подальшого використання

Теоретико-методичне значення дослідження полягає у тому, що авторкою самостійно розроблено низку підходів та апробовано низку гіпотез щодо удосконалення механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектора економіки .

Положення і висновки дисертації Коломієць Т. В. можуть застосовуватись вітчизняними аграрними підприємствами для удосконалення механізму управління інтелектуальним капіталом. Сформульовані авторкою рекомендації є системою заходів, спрямованих на підвищення інтелектуалізації праці, покращення управління інтелектуальним капіталом суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки.

Практичне значення отриманих Коломієць Т. В. результатів дослідження механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектора економіки підтверджується впровадженнями в практичну діяльність господарських суб'єктів та організацій, зокрема ФГ «Україна» (довідка № 1286 від 15 грудня 2020 року), ПСП «Україна» (довідка № 58 від 10 листопада 2020 року), ФГ «АГРО-САД» (довідка № 126 від 3 грудня 2020 року), ТОВ «Агрофірма Забарська» (довідка № 79 від 18 вересня 2020 року), Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 05-01-27/9548 від 30 грудня 2020 року) та Державної екологічної інспекції у Вінницькій області (довідка № 90/13/21 від 14 січня 2021 року).

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях

Основні положення дисертації розглянуто та схвалено на 14 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, результати дисертаційної роботи опубліковано у 30 наукових працях, зокрема: у 2 колективних монографіях, 12 статтях у наукових фахових виданнях, 2 статтях у періодичних наукових виданнях інших держав. Загальний обсяг опублікованого матеріалу становить 12,27 друк. арк., з яких особисто здобувачеві належить 10,39 друк. арк.

Дисертація виконана автором відповідно до поставленої мети, яка полягає у поглибленні теоретико-методичних засад та виробленні практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектора економіки.

Автореферат повністю відповідає змісту дисертації, в публікаціях досить повно викладені і відображені основні положення і результати дослідження. Основні положення дисертації та елементи наукової новизни з достатньою повнотою відображені у представлених наукових публікаціях. Вимоги МОН України щодо мінімальної кількості наукових публікацій, що відображають основні результати дисертації, дотримано. Апробація на наукових конференціях є достатньою. Зміст дисертації вказує на глибоке вивчення автором різноманітних джерел, пов'язаних з питаннями управління інтелектуальним капіталом підприємств.

Оцінка ідентичності змісту автореферату та основних положень дисертації

Матеріали, викладені в авторефераті, ідентичні основним положенням та висновкам дисертаційної роботи. Текст автореферату та дисертації в повній мірі розкриває основні наукові результати, ступінь новизни розробок, рекомендації щодо можливостей практичного використання отриманих результатів. Автореферат Коломієць Т. В. відображає сутність і зміст наукових положень дисертації.

Дисертація є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею. Усі результати дослідження, що містяться в дисертації та виносяться на захист, отримані і сформульовані здобувачкою особисто.

Оцінка мови і стилю дисертації, відповідність дисертації визначеній спеціальності та вимогам МОН України

Дисертація написана сучасною науковою та літературною мовою. Сукупність мовних прийомів забезпечує науковий стиль викладу матеріалу дисертації. Матеріал подано у логічній послідовності, що забезпечує доступність його сприйняття. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст дисертації становить 220 сторінок. Робота містить 40 таблиць, 38 рисунків, 15 додатків на 20 сторінках. Список використаних джерел налічує 276 найменувань. Текст дисертації оформлений згідно ДСТУ 3008:2015 «Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення», за структурою відповідає вимогам МОН України від 12.01.2017 р. Список використаних джерел оформлений згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Т. В. Коломієць, доцільно звернути увагу на деякі положення, які опонент вважає дискусійними, недостатньо повно розкритими, потребують пояснень у процесі дискусії при захисті дисертації та подальших наукових дослідженнях дисертанта.

1. Тема дисертації «Механізм управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектору економіки (підкреслено – О. Собко), тому доцільно було б приділити більше уваги саме самому «механізму управління», що б дозволило більш детально вивчити предмет дослідження.

2. Розглядаючи проблематику «теоретичних основ дослідження інтелектуального капіталу підприємств аграрного сектора економіки» (розділ 1) викликає зауваження доцільність приділення значної уваги поняттю «інтелектуальний капітал» на макрорівні (напр., розділ 1, п.п. 1.2., с. 34-35, 39-

42) чи надмірний аналіз підходів з облікової позиції при оцінюванні «співвідношення понять «інтелектуальний капітал», «нематеріальні активи», «гудвіл» (напр., розділ 1, п.п. 1.2. с. 47-54); чи «трактування сутності інтелектуальних ресурсів» (напр., розділ 1, п.п. 1.2. с. 56-57), адже це виходить за межі предмета дослідження.

3. Доцільно було б розглянути більш широко структуру інтелектуального капіталу (напр., ринковий, інформаційний, екологічний), а не лише людський, структурний та інтерфейсний (напр., розділ 1, п.п. 1.3, с. 71). Це може стати основою новелізації механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств та розширить можливості виявлення джерел інтелектуалізації доданої вартості.

4. У роботі авторкою застосовано описи, які доцільно було б скоригувати, цитуючи лише ті твердження, які знаходяться в межах предмета дослідження (напр., с. 25 - Б. Б. Леонтьєв наводить паралелі між трьома фізичними станами матерії та трьома видами капіталу, вказуючи, що фізичний капітал є аналогом твердої матерії, фінансовий – рідкої, а інтелектуальний – газоподібної. Якщо природа може розвиватися лише при гармонічному поєднанню трьох станів матерії, то і в економіці неможливий розвиток лише за на основі двох видів капіталу – фізичного та фінансового; с. 34 – «інтелектуальний капітал – це, перш за все, .. капітал»).

5. Здобувачка для висновкування застосовує вирази, які не дають можливості визначити автора тверджень (напр., с. 26 «З точки зору сучасних економічних уявлень оцінка ринкової вартості підприємства може бути здійснена на базі врахування в структурі вартості таких складових, як фінансовий, речовий, інтелектуальний капітали та ринкові очікування; с. 33 - часто в літературі зустрічається підміна понять, що призводить до не конкретизованих висновків дослідження) чи використовує не економічні терміни для обґрунтування своїх висновків (с. 28 «Реальність в даний час така, що на багатьох підприємствах інтелектуальний капітал «простоює»).

6. Неодноразово у дисертації викладається положення про значення інтелектуального капіталу (напр., «необхідності ідентифікації інтелектуального капіталу в цільових аспектах управління» (розділ 1, п. п. 1); підвищення зацікавленості до його ідентифікації, оцінки та управління (п.п 1.1, с. 23); «причини зростання інтересу до питання інтелектуального капіталу» (п.п 1.1, с. 23-24) тощо. Наведені цитати були б більш доказові, якби здобувачка підтвердила їх фактичними розрахунками та показниками.

7. При представленні аналітичної частини дослідження мають місце: 1) розбіжності часового характеру та масштабності (напр., розділ 1. п.п. 1.1. с. 26; розділ 2. п.п. 2.1); 2) упущення в оформленні посилань на формули (напр., розділ 2. п.п. 2.2 с. 132-133; розділ 2. п.п. 2.3 с. 138); 3) в окремих випадках відсутність загального висновкування щодо результатів оцінювання інтелектуального капіталу на підприємствах аграрного сектору (напр. розділ 2. п.п. 2.2 с. 138), що обмежує можливості для інтерпретації результатів оцінювання.

8. У розділі 2 дисертаційного дослідження автором здійснено аналіз основних факторів середовища формування інтелектуального капіталу підприємств аграрного сектору. При цьому здобувач лише поверхнево розглядає фактори загострення пандемій та вплив кліматичних змін. Врахування цих чинників значно б розширило горизонти середовища формування інтелектуального капіталу в сучасних умовах.

9. У роботі є низка дискусійних і суперечливих тверджень (напр., «с. 76-77 «підприємству доволі важко збільшити свій фізичний та фінансовий капітал») на основі чого авторка робить низку припущень; с. 87 «поняття інтелектуального капіталу як нової економічної категорії», які вимагають уточнення і додаткового обґрунтування.

10. Дисертанткою сформульована гіпотеза: «чим вище рівень інтелектуального капіталу, тим вище показники результативності діяльності підприємств аграрного сектору економіки». Для перевірки сформульованого припущення в роботі (розділ 3, п.п. 1) побудовано модель і проаналізовано взаємозв'язок між коефіцієнтом рентабельності активів підприємства (ROA) та коефіцієнтом доданої вартості, створеної інтелектуальним капіталом (VAIC). Дисертація мала б ще більшу науково-практичну цінність, якби автор розширила перелік індикаторів, які мають тісний кореляційний зв'язок з рівнем інтелектуального капіталу підприємства.

11. Мають місце окремі упущення при оформленні рисунків (на завжди подано джерело узагальнення) та редакційні неточності, які опонентом відмічені на сторінках дисертаційної роботи.

Однак висловлені зауваження не знижують високої якості та глибини дисертаційної роботи, яка вирішує важливу науково-практичну проблему удосконалення механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектора.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Коломієць Тетяни Вікторівни на тему «Механізм управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектору економіки» є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням. Отримані результати та висновки достатню мірою обґрунтовані, містять наукову новизну, мають теоретичну та практичну цінність.

Опубліковано достатню кількість наукових робіт.

Автореферат достатньо повно відображає зміст дисертації.

Дисертація за своєю структурою, обсягом і оформленням відповідає вимогам МОН України до дисертацій, представлених на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Зміст автореферату і дисертації відповідає паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Отримані результати, висновки та рекомендації у сукупності вирішують актуальну наукову проблему розробки теоретико-методичних основ управління інтелектуальним капіталом та інтелектуалізації діяльності підприємств аграрного сектора економіки.

За змістом, оформленням, актуальністю, глибиною вирішення наукових проблем, теоретичним і практичним значенням одержаних результатів дисертаційна робота на тему «Механізм управління інтелектуальним капіталом підприємств аграрного сектору економіки» відповідає пп. 9, 11, 12, 13, 14 вимог «Порядку присудження наукових ступенів» (затвердженого постановою КМУ від 24 липня 2013 р. № 567, зі змінами), а її автор – Коломієць Тетяна Вікторівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри підприємництва
і торгівлі Західноукраїнського
національного університету

[Handwritten signature]

Ольга СОБКО

Підпис: *Ольга СОБКО*
Завіряю: *Лілія Міхайлівна*
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ
ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА
ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ